

SAK:sta ja Suomesta

■ *Tapio Bergholm: Kohti tasa-arvoa. Tulopolitiikan aika I. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö 1969–1977. Helsinki, Otava. 2012. 587 s.*

Tapio Bergholm jatkaa Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön (SAK) historiaa ja kertomustaan suomalaisesta yhteiskunnasta. Kaksi edeltävää osaa on nimetty Sopimusyhteiskunnan syntyminen I ja II, ja ne kattavat vuodet 1944–1956 ja 1956–1969 eli monella tavalla ratkaisevat vuodet, kuten SAK:n eheytyksen ja tulopolitiikan muodostumisen. Myös Kohti tasa-arvoa -teoksessa tarkastelun kohteena olevat vuodet 1969–1977 ovat tapahtumarikkaita, ja kirjoittajan runsaudenpulan ymmärtää. Sama runsaudenpula vaijaa kirjan esittelyäkin. Monet kiinnostavat yksityiskohdat ja episodit on pakko sivuuttaa.

SAK:n historian ydintä tarkasteluvuosina olivat tulopoliittisten kokonaisratkaisujen palkankorotusmallit ja sosiaalipaketit, eläkekiistojen yksityiskohdat ja työsuojelulainsäädännön synty. Kirjan lähtökohdissa Bergholm painottaa rakenteiden ja toiminnan suhdetta yhteiskunnallisessa muutoksessa. Tämä laittoi minut kysymään: entä ”aika”? Itse kai sortuisin selittämään monia ilmiöitä vetoamalla tietynlaiseen aikaan. Yleensä Bergholm listaa tapahtumille konkreettisia syitä, mutta jossain kohdin viittaa myös siihen, millaista aikaa 1970-luvun alkupuoli läntistä maailmaa ravistelleine sukupolvikonflikteineen ja protestiliikkeineen oli.

Mikä tasa-arvo?

Keskeinen syy kirjan nimelle ”Kohti tasa-arvoa” on sukupuolten tasa-arvon eteneminen

juuri 1970-luvulla. Esille tulevat naisten työllisyys, palkkatyöäitiyttä tukenut yhteiskuntapolitiikka, naisten ammatillinen järjestäytyminen, SAK:n naistoiminta ja naisten itsetunnon vahvistuminen. Työmarkkinoiden feminisoituminen monissa maissa aloitti ay-liikkeen alamäen tai ainakin osui yhteen sen kanssa, mutta Suomessa se vahvisti ay-liikettä. Bergholm on niitä harvoja työelämän tutkijoita, jotka ottavat työelämän sukupuolen vakavasti. Täysin johdonmukaisesti kirjoittaja ei vie sukupuoliteemaa läpi: sukupuolittumisen olisi voinut noteerata esimerkiksi työttömyys- ja eläketurvaa käsiteltäessä.

Bergholm kirjoittaa tapahtumien ja niiden kulkuun vaikuttaneiden henkilöiden historiaa. Kun naisilla ei ollut pääsyä työmarkkinajärjestöjen eliittiin, kirja on kuitenkin pääosin miestoimijoiden historiaa. Kirjoittaja ei kiellä tätä, vaan huomauttaa siitä, miten hitaasti ja vaikeasti suomalainen yhteiskunta ja ay-liike ottivat vastaan naisten aseman vahvistumisen.

Mutta kirjan nimi viittaa muuhunkin. Vuodet olivat solidaaristen palkankorotusten, tuloerojen supistumisen ja sosiaalipoliittisten uudistusten aikaa. Lisäksi ”Kohti tasa-arvoa” antaa vaikutelman, että tasa-arvo – mitä kaikkea se onkaan – ei saavuteta vielä, mutta ehkä jo SAK:n historian seuraavassa osassa.

Ruotsin vetovoima ja länsisuuntaus

Bergholm ei voi sivuuttaa Neuvostoliiton roolia työmarkkinakentällä. Kirjoittajan uskottava teesi on kuitenkin, että tärkeimmät vaikutteet tulivat Ruotsista. ”On katsottava länteen, jos haluaa tietää, miten ja miksi suomalainen yhteiskunta muuttui 1960- ja 70-luvuil-

la”. Kirjan keskeisiä ja kiinnostavia teemoja ovat Ruotsin parempien palkkojen ja työolojen sekä Ruotsiin muuton vaikutus Suomen työmarkkinakehitykseen.

Suomi tasapainoili YYA-sopimuksen ja taloudellisen länsisuuntauksen välissä 1970-luvulla. Luku, jossa käydään läpi Suomen vapaa-kaupparatkaisuja ja silloin virinneitä täystyöllisyyden kohtaloa ja Suomen kilpailukykyä koskeneita kysymyksiä, on kiinnostava. EEC repi sosiaalidemokraatit kahtia niin puolueessa kuin ay-liikkeessä. Kiistalla oli sekä eri vienti- ja kotimarkkina-alojen että sukupolvien välisen konfliktin piirteitä. SAK:n edusmiesten rooli integraatiossa oli vähäinen. Kun SAK:n johto kuitenkin kääntyi EEC-sopimuksen kannalle, työmarkkinoiden kolmikanta toimi myös tässä lujittaen työnantaja- ja palkansaajaosapuolten luottamusta.

Suomalainen protesti- ja humanisointiboomi

Väitöskirjani ”Työprosessi ja pitkät aallot” (1987) kohdistui saman ajanjakson ”humanisointiboomiin”, sitä katalysoineisiin lakko- ja protestiliikkeisiin ja fordistisen tuotantomuodon satureoitumiseen. Suomi loisti poissolollaan tuolloin lukemastani työn sosiologiasta ja työn uusien organisaatiomuotojen kokeilusta. Tutkailen siis kiinnostuneena, miten SAK:n historia valottaa tätä ajanjaksoa.

Ay-liike kasvoi ja voimistui nopeasti 1970-luvun alkuvuosina. Bergholm ei selitä tätä ajanjakson luonteella, vaan listaa konkreettisia syitä: eheytyminen, järjestörajojen selkeytyminen, ay-jäsenmaksun tulkinta verovähennyskelpoiseksi tulonhankkimiskustannukseksi, maksun perintä palkasta sekä poliittisen syrjinnän väheneminen ja luottamusmiesten aseman vahvistuminen.

Suomi siirtyi 1960- ja 70-luvuilla matalan järjestäytymisen ja heikkojen ammattiliittojen maasta ammattiliittojen järjestövoimassa kansainväliseen kärkikaartiin. ”Suomen ammattiyhdistysliikkeen läpimurto oli osa suomalaisen yhteiskunnan modernisoitu-

mista ja naisten yhteiskunnallisen aseman vahvistumista. Ammattiyhdistysjäsenyys oli 1960–70-lukujen vaihteessa samalla tavalla uudenaikaista kuin juokseva vesi, televisio, yksityisauto, ehkäisytabletti ja keskiolut” (s. 80). Epävakaista ja köyhistä ammattiliitoista tuli vaikutusvaltaisia yhteiskunnallisia instituutioita.

Suomalainen liikehdintä ei ehkä yltänyt eurooppalaisiin otsikoihin, mutta vuoden 1971 metallin lakko oli pitkä, laaja ja legendaarinen. Lakon konteksti tulee kiinnostavasti esille. Ruotsin metallissa oli 35 000 suomalaista, ja Suomessa kärsittiin teollisuuden työvoimapulasta. Metallin työvoima oli ällistytävän nuorta: suurin ikäryhmä oli 20–25-vuotiaat. Yksi tulkinta lakolle olikin, että jokainen sukupolvi tarvitsee oman lakkonsa. Joka tapauksessa lakko radikalisoi nuoria ja opiskelijoita. Bergholm kysyy, tulisiko lakko tulkita – kuten usein on tehty – puoluepoliittisen valtakamppelun ja kommunistien agitoinnin (”koko yhteiskuntajärjestelmää ravisuttavien suunnitelmien”) kulmasta vai työmarkkinakiistana, epäonnistuneiden TES-neuvotteluiden seurauksena, johon molemmat osapuolet olivat enemmän kuin valmiita. Bergholm on jälkimmäisellä kannalla painottaen, että valtakunnansovittelijan arkisto on puolueiden aineistoja tärkeämpi aineisto.

Liukuhihnojen vastaista taistelua Suomesta ei löytynyt, mutta huonoista ja raskaista työoloista ei ollut puutetta. Tarinan juoneksi tässä on, että kun työnantajan kanssa ensin harjoitetulla rationalisointi- ja työsuojeluyhteistyöllä ei päästy riittävästä eteenpäin, sak:lainen liike luisui työsuojelu-uudistuksessa konfliktiasemiin. Työsuojelun etenemistä vähemmälle huomiolle jäi tässä teoksessa hyvin kuvattu episodi, jossa työehtosopimuksista tuli yleissitovia SAK:n sosiaalidemokraattien vastustuksesta huolimatta. Kyseinen työsuojelulain uudistus lisäsi myös merkittävästi työntekijöiden ja luottamushenkilöiden oikeuksia.

Protesti- ja humanisointiboomille ominainen sukupolvikonflikti tulee esille paiko-

tellen, esimerkiksi vapaakaupparatkaisuisa. Vasemmistoaallon radikalisoimat nuoris- ja opiskelijajärjestöt olivat näet EEC-sopimuksen vastaisen liikkeen kärjessä.

Kiistelty tulopoliitikka

Tulopoliitikkaa tehtiin kovissa sisäisissä ja ulkopoliittisissa paineissa, vaikka muualla Euroopassa alkanut lakkoliikehdintä oli kahdella ensimmäisellä tulopoliittisella sopimuksella (ns. Liinamaa I ja II) liki padottu vuosina 1968–1969. SAK:n järjestövoiman kasvu asetti suuria odotuksia palkkojen suhteen. Suhde tulopoliitikkaan jakoi SKP:n, ja kommunistien vähemmistölle tupot olivat petoksia työväenluokkaa kohtaan. Tšekkoslovakian miehitys ja NKP:n linjan tiukentuminen herättivät Suomessa pelkoa.

Teos sisältää yksityiskohtaiset tapahtumakuvaukset siitä, miten kauden tulopoliittiset sopimukset (kuten presidentin avulla syntynyt UKK-sopimus) syntyivät ja miten liittokohtaisiin sopimuksiin ajaututtiin. Tarkasteluvuosista piiryy kuva kahtiajakautuneesta todellisuudesta, ”ylätason” yhteistyöstä ja ruohonjuuritason konfliktiherkkyydestä. Bergholm kutsuu SKP:n ay-toimintaa syndikalistiseksi. Sen mukaan on oikein, jos paikallisella toiminnalla pystytään puristamaan parempia etuja. Villit lakot ja paikalliset liukummat, jotka olivat ominaisia 1970-luvulle, murensivat kuitenkin työehtosopimusten merkitystä ja arvovaltaa. SAK:n sosiaalidemokraattien syyttävä sormi osoitti työrauhan rikkojia palkinneisiin työntajiin. Suomi nousikin 1970-luvun alussa kansainvälisen lakkotilaston kärkipaikalle, jossa se pystyi pitkään. Kirja antaa joitakin vihjeitä, mutta ei kokoa koottua

vastausta Suomen työmarkkinatutkimuksen keskeiseen pulmaan: miksi näin?

Vaaran vuodet?

Bergholm toteaa esipuheessaan, että työelämässä on aina ollut kyse todellisten eturistiriitojen ja tuloksellisen yhteistyön välisestä jännitteestä. Suomessa ei vuosina 1969–1977 ollut kysymys vain palkansaajien ja työnantajien jännitteestä, vaan myös palkansaajapuolen sisäisistä jaoista. Voi kysyä, kumpi tuotti enemmän tulosta: ryhmittymien kilpailu jäsenistä ja vallasta vai taistelun rauhoittuminen. Bergholm ei aseta kysymystä näin, mutta hän kirjoittaa kuitenkin kauniisti STK:n ja SAK:n yhteisestä vastuusta ja keskinäisestä luottamuksesta, jonka varassa niin työehtosopimuksissa kuin sosiaalipoliittisissa uudistuksissa siirryttiin kohti molempia osapuolia hyödyttäviä kompromisseja.

Tuon ajan (uskomattomia) realiteetteja oli, että eliitit ilmeisen tosissaan pelkäsivät kommunistista vallankumousta. ”Väkivaltaisesti naapurinsa alistaneen suurvallan naapurissa ja kansainvälisen puolivallankumouksellisen kuohunnan keskellä useat keskeiset vaikuttajat arvioivat Suomen työmarkkinakehitystä pelätyn tai toivotun vallankumouksen näkökulmasta.” Bergholmin oma kanta tuntuu olevan, että SKP – suhde Neuvostoliittoon, osapuolijako ja manööverit – on saanut liikaa painoa ajan työmarkkinatulkinnossa. Monia tapahtumia, kuten metallin lakkoa, voi lukea pikemmin työmarkkinoiden osapuoli-intressien ja työehtosopimusneuvottelujen oman dynamiikan valossa.

Raija Julkunen